

MERVÂNİLER DÖNEMİNDE MEŞHUR MUHADDİSLER

Doc.dr.fikret ozcelik

Mardin artuklu universitesi\türkiye

Özet:

İslam tarihinde var olan devlet ve hanedanlarının, yönettiği yerlere ilim ve mimari başta olmak üzere birçok alanda eser ve iz bıraktığı bilinmektedir. Bu bağlamda devletler ve hanedanlar birçok açıdan incelenmiş ve incelenmektedir. İslam dünyasında var olan ve bir asırdan fazla hüküm süren hanedanlardan birisi de Mervânîler'dir. Bâd'ın temellerini attığı bu Kürt Hanedanı, Ebû Ali Hasan b. Mervân'ın babasının adına nispetle Mervânîler diye anılmıştır. Ebû Ali Hasan b. Mervân'dan sonra Mümeħhidüddeve Ebû Saîd Mansûr, Ebu Nasr Nasrüddevle Ahmed b. Mervan, Nizameddin Nasr ve Nizameddin Nasr'ın oğlu Nâsırüddevle Mansûr devleti yönetmişlerdir. Mansûr'un, dirayetsiz bir yönetim sergilemesi neticesinde Mervânî Devleti, 478/1085 tarihinde Melikşah tarafından ortadan kaldırılmıştır. Mervânî devletinin en parlak dönemi Nasrüddevle unvanıyla anılan Ahmed b. Mervân'ın dönemi olmuştur. Mervânî Devleti'nin Diyarbekir, Mardin, Siirt, Bitlis, Muş'un bir kısmı, Erciş, Elazığ vilayetinin bir kısmı (Harput, Hısn-ı Ziyad), Urfa, Cezîre mıntıkasındaki Re'sû'l-Ayn'dan Derbisiye, Amude, Kamışlo ve Dîrek'in bulunduğu Dicle Nehri'ne kadar olan bölgede hâkimiyet sağladığı söylenmiştir. Ayrıca Mervânî Devleti'nin en önemli şehirlerinin Âmid, başkent Meyyâfârikîn, Nusaybin, Ceziretû İbn-i Ömer, Erzen, Bitlis, Ahlat, Erciş ve Hasankeyf olduğu vurgulanmıştır.

Mervânîler döneminde birçok âlim ve hadisçi yetişmiştir. Abdulaziz b. Ahmed el-Kettânî, Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Süleyman, Ebu'l-Ğanâim Muhammed b. Farac b. Mansûr el-Fârikî es-Sülemî, Ebû Ali Hasan b. İbrahim el-Fârikî, Ebû'l-Berakât Yahya b. Abdurrahman b. Hubeyş el-Fârikî, Ebû Abdillāh Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin b. Ömer eş-Şâşî, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Fârikî ve Kâdî Ebû'l-Kâsım Hasan b. Hasan bunlardan birkaçıdır. Bu âlimlerin bazıları Meyyâfârikîn'de doğmuş bazıları da ilim için yaptığı rihleler neticesinde Meyyâfârikîn'e ve Diyarbekir'e gelmişlerdir. Nitekim yukarıda ismi geçen bazı âlimlerinin özellikle Meyyâfârikîn ve Diyarbekir'de hadis rivayet ettiği görülmüştür. Bu âlimlerin ortak bir özelliği de genellikle fıkhî ve özellikle de Şâfiî mezhebinde temayüz etmiş olmalarıdır. Bu da gösteriyor ki o dönemdeki âlimler, fıkıh ve hadis ilmine çok önem vermişlerdir. Âlimlerin bu yaklaşımı, fikhü'l-hadis ilminin önemini ortaya koymada önemli bir veri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Mervânler döneminde yaşayan âlimlerin hadise bakışı, fıkıh merkezli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelime: *Mervânîler, Bâd, Meyyâfârikîn, muħaddis, hadis, fıkıh.*

Giriş:

İslam tarihinde var olan devlet ve hanedanların, yönettiği yerlere ilim ve mimari başta olmak üzere birçok alanda eser ve iz bıraktığı bilinmektedir. Bu bağlamda devletler ve hanedanlar birçok açıdan incelenmiş ve incelenmektedir.

İslam dünyasında var olan ve bir asırdan fazla hüküm süren hanedanlardan birisi de Mervânîler'dir. Bâd'ın temellerini attığı bu devlet, Ebû Ali Hasan b. Mervân'ın babasının adına nispetle Mervânîler diye anılmıştır. Mervânîler, Musul, Âmid, Nusaybin, Cizre, Ahlat ve Hasankeyf gibi birçok bölgeye hakim olmuştur. Mervânî devletinin en parlak dönemi Nasrüddevle unvanıyla anılan Ahmed b. Mervân'ın dönemi olmuştur. Nitekim Büveyhîler, Fâtımîler ve Bizans İmparatorluğu Ahmed'e elçiler gönderip onu Diyarbekir emiri olarak tanımışlardır. Bu da onun bölgedeki gücünün ileri derecede olduğunu göstermektedir. 372/983-478/1085 yılları arasında Meyyâfârîkîn (Silvan) merkez olmak üzere Diyarbekir ve çevresinde hüküm süren Mervânîler döneminde birçok âlim yetişmiştir. Hadisçi Ebu'l-Kâsım b. Ebî Ya'la, Ebu İshak eş-Şîrazî'nin talebesi olan Ebu'l-Ğanâim Muhammed b. Ferec el-Fârîkî es-Sülemî ve Cizrelî hadisçi Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Süleyman b. Davud b. Abdurrahman b. ed-Deyyâl el-Cezerî gibi âlimler bunlardan bir kaçıdır. Bu çalışmada Kürt hanedanı olan Mervânîler döneminde hadis ilmi ve meşhur muhaddisler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bununla beraber bu âlimlerin hadis ilmindeki katkıları ve telif ettiği eserlere değinilecektir. Öte yandan o dönemde yaşayan âlimlerin biyografilerinden yola çıkılarak Mervânî döneminde hadis ilminin konumunu ve ulemanın hadis anlayışının belirlenmesine kapı aralanacaktır. Böylelikle bir Kürt Hanedanı olan Mervânîler'in, hadis ilmine yaptığı katkı özet şeklinde de olsa sunulmaya çalışılacaktır.

A) Mervânî Devleti'nin Sınırları:

Mervânî Devleti'nin sınırları belirleme konusunda zaman zaman farklı değerlendirmeler görmek mümkündür. Zira bu gibi devletlerin sınırları sabit kalmamaktadır. Mervânî Devleti'nin Diyarbekir, Mardin, Siirt, Bitlis, Muş'un bir kısmı, Erciş, Elazığ vilayetinin bir kısmı (Harput, Hısn-ı Ziyad), Urfa, Cezîre mıntıkasındaki Re'sû'l-Ayn'dan Derbisiye, Amude, Kamışlo ve Dîrek'in bulunduğu Dicle Nehri'ne kadar olan bölgede hâkimiyet sağladığı söylenmiştir. Ayrıca Mervânî Devleti'nin en önemli şehirlerinin Âmid, başkent Meyyâfârîkîn, Nusaybin, Ceziretü İbn-i Ömer, Erzen, Bitlis, Ahlat, Erciş ve Hasankeyf olduğu vurgulanmıştır. (Yusuf, 2001, s. 1/14-15) Abdurrahman Yusuf Mervânî Devleti'nin sınırlarını şu şekilde belirlemiştir: "Sanal olarak çizilecek sınır Muradiye ve Erciş'in ortasından Malazgirt'in doğusuna, Malazgirt ve Patnos arasından Murat Nehri'nin doğu koluna varır. Orada Murat Nehri sınır hattını oluşturur. Oradan da kuzeydeki kol olan Karasu'ya ulaşır. Oradan da Urfa'nın kuzeybatısına, Urfa ile Hısn-ı Mansur yani Adıyaman arasına kadar gider. Urfa'nın doğusundan Re'sû'l-Ayn mıntıkasına, oradan doğuya uzanarak Nusaybin'e, Bâzebdâ'ya ve Dicle Nehri'ne uzanır. Mervânî sınırı buradan Suriye Kürdistanındaki Cezîre'ye uzanır. Bugünkü Suriye-Türkiye sınırını takip ederek Kamışlo, Tirpesipî ve Dîrek'i içine alır." (Yusuf, 2001, s. 1/14)

Mervânî Devleti'nin sınırları konusunda Arafat Yaz'ın "*Mervânî Emiri Nasrû'd-Devle Ahmed b. Mervân Dönemi Devlet Sınırları*" adlı makalesinin sonuç kısmında konuyu özetleyerek şöyle demiştir: "Mervânî Devleti'nin kurucusu Bâd b. Dûstek, devleti kurduktan sonra fetih hareketlerine girişmiş ve kendisinden sonra yerine geçen hükümdarlar onun vardığı sınırlara ulaşamamışlardır. Mervânîlerin kuruluşu sayesinde Kürt nüfusu Dicle'nin doğusuna doğru yayılmıştır. Nasrû'd-devle döneminde Hakkari bölgesinde Kürt kabilelerinin yaşadığı kaynaklardan anlaşılmasına rağmen, bu bölgenin kesin olarak Mervânîlerin hâkimiyetinde olup olmadığı belli değildir, ancak bunun aksini ispatlayacak bir bilgi olmadığından ve buraya yakın yerlerdeki Kürt kabilelerinin Mervânîlere tabi olması, bu bölgenin de Mervânî Devleti'ne dahil olduğu anlamına

gelebilmektedir. Nasrû'd-devle döneminde Zaho/Haseniye denilen şehirde Nasrû'd-devle adına basılmış bir sikkenin varlığı ve bazı tarihi bilgiler dolayısıyla bu bölgenin, hatta Abdurrahman Yusuf'un tahmin ettiği gibi daha ilerisindeki toprakların da Nasrû'd-devle'nin kontrolünde olduğu söylenebilir. Ebu Ali zamanında alınan Erciş'in 415/1024 yılında Bizans'ın eline geçtiği ve 446/1054-1055 yılında buranın Tuğrul Bey tarafından alındığı anlaşılmaktadır. Yine bu bölgede bulunan Ahlat şehrinin Nasrû'd-devle zamanı boyunca Mervânî sınırlarına tabi olduğu göz önündedir. Bu bölgede olan şehirlerden Bergiri (Muradiye) ise Tuğrul Bey'in 446/1054-1055 seferine kadar Bizans ve Ramâdî Kürt devletlerinin hâkimiyetlerinde kalmıştır. Malazgirt ise ilk zamanlarda Mervânîlerin elinde iken Nasrû'd-devle zamanından önce Mervânîlerin elinden çıkmış ve Tuğrul Bey'in 446/1054-1055 seferinde kuşatılmasına rağmen alınamamıştır. 1071 yılındaki savaştan sonra buraya İbnü'l-Ezrak'ın şahitliğiyle Selçuklu valisi atanmıştır. Nasrû'd-devle zamanında Malazgirt'in Mervânîler elinde olduğuna işaret edecek bir veri yoktur. Nasrû'd-devle'nin sorun yaşadığı ve ordusu ile sefere çıkmaya hazırlandığı, ancak sonradan bu sınırın güvenliğini sağlamak için askeri kale inşa ettiği bölge, Ermeni Krallığının hükmettiği Sason/Sanasuna bölgesidir. Anlaşıldığı üzere Sason ve kuzeyindeki bölgeler Sason Ermenilerinin kontrolündedir. Mervânîlerin batı sınırında en uzak mesafelerden olan Ruhâ/Urfa'yı aldığı yılın 415 yılı olduğunu rivayet eden İbnü'l-Ezrak'ın dışında tüm rivayetler 416 yılını işaret etmektedir. Bizans ve Nümevîlerle zorlu mücadelelerin ardından Nasrû'd-devle döneminde Ruhâ bir daha alınmamak üzere Mervânîlerin elinden çıkmıştır. Bu mücadele esnası ve sonrasında Mervânîlerin Süveydâ, Hilar, Eğil ve Samsat'ı aldıkları rivayet edilmektedir, ancak bu bölge nüfusu içerisinde Mervânîlerin burada tutunacakları tebaaları olmadığından ve sonraki rivayetlerde bu bölgelerin Mervânîlerin hâkimiyetinde olmadığına işaret eden bazı bilgilerden yola çıkarak, buraların ele geçirilip talan edildikten sonra terkedildiği, kaybedildiği veya kısa bir süreliğine Mervânîlerin elinde kaldığı söylenebilir. Fârikî, Ebû'l-Fidâ, İbnü'l-Verdî ve el-Ömerî'nin verdikleri bilgiler Harran'ın 415 yılı sonrasında Mervânîlerin eline geçtiğini anlatmaktadır. Her ne kadar Harran'ın, Nümevîlerin elinde olduğu daha güçlü bir ihtimal olsa bile, uç bölgesinde olduğundan burasının el değiştirmesi mümkündür. Rivayetlerden anlaşıldığı üzere 415-422 yılları arasındaki dönem içerisinde buranın Mervânîlerin eline geçmiş olması muhtemeldir. Güney sınırında Mervânîlerin Mardin, Düneyser/Kızıltepe, Nusaybin, Dârâ, Kefertûsâ, Re'sû'l-Ayn ve Cezîretü İbn-i Ömer'e hâkim oldukları söylenebilir. Bu şehirlerden Nusaybin 421 yılında Ukaylîlere verilmiş olsa bile bu tarihten önce, kısa bir dönem burası Nasrû'd-devle'nin kontrolünde kalmıştır. Re'sû'l-Ayn'ın Mervânî egemenliğinde olmasına işaret edecek bazı veriler vardır, bunlardan yola çıkılarak buranın Mervânî ülkesi sınırları içerisinde olduğu iddia edilebilir. Dârâ ve Kefertûsâ'da basılı paralar buranın Mervânî kontrolünde olduğunu belgelemektedir, bunun dışında başka bir bilgi de bulunmamaktadır. Bâd b. Dustek'in devleti kurduğu ilk zamanlardan itibaren Mardin'in Mervânîlerin elinde olduğu, sadece Oğuz akınları esnasında geçici olarak buranın el değiştirmiş olabileceği görülmektedir. Nasrû'd-devle, hükümler olduğu tarihlerde mümkün olduğu kadar savaşlardan uzak durmasına rağmen, şartların zorlanmasıyla bazı fetihler gerçekleştirmiştir, ancak ele geçirdiği yerleri Ruhâ ve Nusaybin örneğinde görüldüğü gibi elinde tutamamıştır.”(Yaz, 2017, ss. 186-188)

Mervânî Devleti'nin sınırları bağlamında Düneyser'in (Kızıltepe) tarihi ile ilgili malumat dikkat çekmektedir. Düneyser Mardin'in güney batısında olup Mardin'le arası

20 kilometredir. Düneyser, günümüzde Kızıltepe ismiyle anılmakta ve 96 altı köyü barındırmaktadır. Düneyser ismi Kürtçe olup “Dina”, “Ser” dünyanın başı manasına gelmektedir. Mervânî Devletinden önce Düneyser’den söz edilmemektedir. İstahrî, Mes’udî, Hemedânî, Makdisî ve İbn-i Havkal gibi coğrafyacılar da buradan bahsetmemektedir. Bu şehrin Mervânî Devleti tarafından kurulması kuvvetle muhtemeldir.(Yaz, 2017, s. 175) Bunun yanı sıra Düneyser’in, Mervânîler tarafından paranın basıldığı Meyyâfârikîn, Âmid, Nusaybin ve Ahlât gibi şehirler arasında yer almaktadır.(Yusuf, 2001, s. 2/106) Bu durum da Mervânîler’in, Düneyser’e hükmettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Adnan Çevik darphanelerin bulunduğu yerleri sayarken Düneyser’i de bu şehirlerden saymıştır.(Çevik, 2002, s. 359) Bu bağlamda Mervânî Devleti’nden önce Düneyser’den söz edilmemiş olması, bu şehrin Mervânîler zamanında kurulmuş veya gelişmiş olabileceği anlamına gelebilmektedir. “Düneyser’de basılmış olduğu söylenen bir para üzerinde 401 veya 410 tarihinden biri olarak okunan paranın mevcudiyeti bize Nasrû’ddevle’nin tahta geçtiği yıl veya çok yakın bir zaman olan 408 yılında onun bu yerleşim yerine hâkim olduğunu ispatlamaktadır. Aksini iddia eden bir veri olmadığından, elimizdeki sınırlı bilgilerden yola çıkarak Nasrû’ddevle döneminin sonuna kadar Düneyser’in Mervânî sınırlarına dahil olduğunu söyleyebiliriz.”(Yaz, 2017, s. 175)

Mervânî döneminde yetişen âlimlerin hayatlarını vermeden önce Mervânî Hanedanı özet bir şekilde sunulmakta fayda vardır. Bu bağlamda bu hanedanda emirlik yapanların dönemine özet de olsa değinilecektir.

B) Mervânî Hanedanı (372/983-478/1085):

1. Bâd Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Dostek (983/84-990)

Kaynaklarda Mervânîlerle ilgili birden fazla isim kullanılmıştır. Söz gelimi Mervânîoğulları anlamına gelen “Benî Mervân”(İbnü’l-Ezrak, 2014, s. 453), Mervân Ailesi anlamında “Âl-i Mervân”, Diyarbakir Mervânî Hükümdarları manasında “el-Mervânîyye Mulûku Diyârbekir”(Yâkût el-Hamevî, 1995, s. 5/202) isimler kullanılmıştır. Mervânîlerin, Kürtler’in Humeydî aşiretinin Çehârbuhtî¹ koluna mensup olduğu söylenmektedir.(İbnü’l-Ezrak, 2014) Mervânîlerin ortaya çıkmasında etkili olan ve devletin kurucusu kabul edilen kişi Bâd² lakaplı Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Dostek’tir. Kaynaklarda geçtiği üzere Bâd, önceleri Bitlis-Hîzân ve Siirt-Ma’den bölgesindeki Bahismî Dağları’nda yaşıyor ve Kormâs³ köyünde çobanlık yapıyordu. Hayvan sahibi olan Bâd, gelen misafirlere koyunlar keserek ikramda bulunuyordu. Bâd’ın misafirperverliği ve cömertliği kısa sürede bölgeye yayılmıştı. Bu cömertliğinden olsa gerektir ki, etrafında birçok insan toplanmıştı. Bâd, etrafında toplanan insanlarla beraber yol kesiciliğe girişmiş, akabinde Diyarbakir’e akınlar düzenlenmişti. Bu seferler neticesinde elde ettiği malları etrafında bulunan adamlarına dağıtmış; böylece etrafındaki insan sayısı zaman içerisinde artmıştır.(Baluken, 2022, s. 132; İbnü’l-Ezrak, 2014, s. 449; Tokuş, 2015, s. 171)

Bâd, bölgede nüfuzunu artırmak için bir takım askeri seferler düzenledi. İlk askeri seferini Ermenistan’a düzenledi ve 368 (978-979) tarihine tekabül eden bu seferde Erciş’i de ele geçirdi. Bâd’ın ortaya çıktığı dönemde Mezopotamya coğrafyasında Büveyhî hükümdarı Adudüddevle hüküm sürüyordu. Şevval 372 (Mart/Nisan 983) tarihinde Adudüddevle’nin ölümünü fırsat bilen Bâd, bölgede siyasi ve askeri gücünü artırdı. Bâd, Erciş’i aldıktan sonra Diyarbakir, Meyyâfârikîn ve Nusaybin gibi şehirleri ele geçirerek kısa sürede Van/Erciş’ten Cizre ve Musul’a kadar olan bu coğrafyaya hâkim oldu.

Adudüddeve' den sonra tahta geçen Büveyhî hükümdarı Samsâmüddeve de Bâd'ı ortadan kaldırmak için iki ordu gönderdi. Ancak Bâd toprağını genişleterek 373 (984) ilkbaharında Musul'a hâkim oldu. Akabinde Samsâmüddeve ile yaptığı antlaşma neticesinde Diyarbekir'in tamamına ve Tûr Abdîn bölgesinin batı taraflarını ele geçirdi. Bâd, Büveyhî saltanatına son verme gayesiyle Bağdat'a yürüdü. Fakat Bâd, 984 yılında yaptığı savaşta yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. (Baluken, 2022, s. 132; İbnü'l-Ezrak, 2014, ss. 450-451; Tufantoz, 2004, s. 230; Yaz, 2020b, s. 537)

Büveyhî emiri Samsâmüddeve ölünce onun yerine kardeşi Bahâüddeve geçti. Hamdanîler, bu durumu fırsat bilerek 379/989-990 yılında Musul'a yerleşti ve orada güç kazanmaya başladı. Hamdanîlerin kardeş olan iki emiri Ebû Tâhir ve Ebû Abdillâh Bâd'ın üzerine yürüdü. Bâd onlardan kaçarak Tûr Abdîn denilen yere sığındı. Hamdanîlerin iki emiri büyük bir askeri birlikle Bâd'a saldırdı ve her iki taraf Tûr Abdîn'de karşı karşıya geldi. Ancak savaş, Bâd'ın ordusunun yenilmesiyle neticelendi. Bâd da ağır vücuduyla muharebe meydanından kaçmak düşüncesiyle bir attan başka bir ata atlarken yere düştü ve ağır yaralandı. Yeğeni Ali b. Mervân onu kurtarmaya çalışsa da başarılı olamadı ve onu bırakarak kaçmak zorunda kaldı. Benî Hisân kabilesinden bir adam kılıcıyla yaralı olan Bâd'a saldırarak öldürdü. Savaş alanında Bâd'ın elleri ve ayakları kesilerek Musul ve Bağdat'ta teşri edildi. Daha sonra Bâd'ın cesedi Musul'a getirildi; cesedi burada yıkandı, kefenlendi ve üzerine namaz kılınarak defnedildi. Musul halkı Bâd'ın ölümü üzerine ağlayıp yas tuttu. Bâd'ın ölümü 380/990 tarihine denk gelmiştir. (İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 452; Tokuş, 2015, s. 176)

2. Ebû Ali Hasan b. Mervân (380/990-387/997)

Bâd'ın ölümünden sonra yerine Mervânî Devleti'nin asıl kurucusu da denilebileceği yeğeni (kız kardeşinin oğlu) Ebû Ali Hasan b. Mervân geçti. Hasan b. Mervân, etrafında topladığı askerlerle Hamdânîler üzerine yürüdü ve onları mağlup etti, akabinde Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf) gelerek orada bulunan dayısı Bâd'ın eşiyle evlendi; böylelikle hükümdarlığını güçlendirdi. Hasan b. Mervân aynı yıl Meyyâfârikîn'e ve Diyarbekir bölgesinin birçok kalesine hâkim oldu. Temeli Bâd'ın tarafından atılan devlet, Hasan'ın babasına nispetten Mervânîler olarak anılmaya başlandı. (İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 453; Tufantoz, 2004, s. 230)

Şüphesiz Bâd'ın ölümünden sonra Mervânîleri yok etmek isteyen kimi hanedan ve emirlikler vardı. Bu bağlamda Bâd'ın ölümünü fırsat bulup Emevîlere saldırıda bulunanların başında Hamdânî emirleri Ebû Tâhir ve Ebû Abdillâh gelmekteydi. Hamdânî kardeşler, Nusaybin, Mardin ve Diyarbekir'i ele geçirmeye yeltendiler. Hamdânî kardeşler, Ebû Ali'nin, Meyyâfârikîn'i kuşattığı bir dönemde üzerine yürüdüler. Ancak Hamdânî kardeşler bu mücadelede mağlup oldu ve Hamdânî emirlerinden olan Ebû Abdillâh Mervânîler tarafından esir düşürüldü. Ebû Ali, Ebû Abdillâh'a iyi davranıp onu serbest bıraktı. Ebû Abdillâh, kardeşi Ebû Tâhir'in yanına gitti, Ebû Tâhir de Âmid'i/Diyarbekir'i muhasaraya almıştı. Ebû Abdillâh kardeşine Mervânîlerle sulh yapmayı önerdi. Ancak kardeşi bunu kabul etmeyip savaşa devam etti. Ebû Abdillâh da kardeşinin savaş kararını onaylamak zorunda kaldı. Nitekim her iki hanedan arasında savaş başladı. Ancak Hamdânî emirleri tekrar mağlup oldu ve Ebû Abdillâh yine esir düştü. Ebû Ali bu sefer Ebû Abdillâh'ı affetmeyip ona kötü davrandı. Bunun üzerine Mısır emiri Ebû Ali'ye mektup gönderip onu serbest bırakmasını talep etti. Ebû Ali Mısır emirini kırmayıp Ebû Abdillâh'ı serbest bıraktı. Ebû Abdillâh da Mısır'a gitti; vefat edene kadar

orada kaldı. Hamdânî'nin diğer emiri Ebû Tâhir ise Nusaybin'e gitti. Orada Ebû'z-Zevvâd adlı kişi tarafından esir alındı, akabinde de öldürüldü. Ebû Ali bir müddet Diyarbekir'de kaldı, bu süre zarfında şehrin imarına katkıda bulundu ve halka çok iyi davrandı. (İbnu'l-Esîr el-Cezerî, 1997, s. 9/71-72)

Ebû Ali, Bizans devletiyle de mücadele etti. Zira Bizans 382/992 tarihinde Ahlât, Malazgirt ve Bargirî (Muradiye) şehirlerini ele geçirmek istiyordu. Ancak Ebû Ali bu savaşta da Bizans'ı yenip galip geldi. Savaşın sonra her iki taraf arasında on yıllık bir ateşkes anlaşması imzalandı. (İbnü'l-Ezrak, 2014, ss. 453-454)

Meyyâfârikîn'e hâkim olan Ebû Ali'nin, halk tarafından iyi karşılanmadığı görüldü. Ebû Ali bu durumu danışmanı olan Hacıb Mem'e iletti. Danışmanı, halkın bu tutumunun Ebû Ali tarafından mağlup olan Hamdânî ailesine duyduğu sevgiden kaynaklandığını söyledi. Ebû Ali'nin, halkla kolay baş edemeyeceğinin farkındaydı. Bundan dolayı bu duruma müdahale etmek için fırsat kolladı. Nitekim halk bayram namazı ve bayramlaşmak için şehrin dışına çıktı. Bu durumu fırsat bilen Ebû Ali, şehrin kapılarını halka kapattı. Akabinde halkın içerisinde sorun çıkardığı kişileri ortadan kaldırdı. Belki de halkı korkutmak için şehrin ileri gelenlerinden ve sorun çıkarmakla suçladığı Muhammed b. Ebû's-Sakr'ı surlardan atarak öldürdü. Böylece Ebû Ali, şehrin içerisinde muhalefet eden kişileri ortadan kaldırarak muhalefete son verdi. (İbnu'l-Esîr el-Cezerî, 1997, s. 9/72; İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 457)

Ebû Ali Hasan b. Mervân'nın hükümdarlığı 387 (997) tarihine kadar sürdü. Ebû Ali, Hamdânî ailesiyle dostluk kurmak istedi. Bu sebeple o yıl Haleb emiri Sadüddöve Şerif b. Seyfüddöve b. Hamdân'ın kızı Sittünnâs'ı ile evlenmek istedi. Bunun üzerine Haleb'e bir heyet gönderdi. Ebu Ali de heyeti karşılamak üzere Diyarbekir'e doğru yola çıktı. Ancak şehrin girişinde Zahire Çarşısı'nın başkanı ve Diyarbekir'in ileri gelenlerinden olan Abdülberr tarafından kendisine bir suikast düzenledi. 4 Zilkade 387'de (8 Kasım 997) Bâbu'l-Mâ'dan'den (Dicle Kapısı) şehre girerken Ebû Tâhir Yûsuf b. Dimne isimli kişi tarafından öldürdü. Suikast neticesinde öldürülen Ebû Ali'nin cansız bedeni Erzen'e götürüldü ve burada yapılan türbede defnedildi. (Baluken, 2022, s. 132; İbnu'l-Esîr el-Cezerî, 1997, s. 7/436; Yaz, 2020a, ss. 333-335)

3. Mümehhidüddöve Ebû Saîd Mansûr (387/997-401-1010)

Ebû Ali'nin öldürülmesinde aktif rol alan Şerve'in babası Mem, Ebû Ali'nin danışmanlığını yürütmekteydi. Mem, Ebû Ali'nin ölümünden sonra kardeşi Ebû Mansûr'u hükümdar ilan edip ona Mümehhidüddöve unvanını verdi. Kaynaklarda geçtiği üzere Mervanoğulları emirleri arasında unvan alan ilk hükümdar Ebu Mansur olmuştur. Mem, oğlunu Şerve'yi de ona danışman olarak tayin etti. Mümehhidüddöve, daha önce Hamdan Oğulları tarafından inşa edilen Meyyâfârikîn'deki saraya yerleşti. Aynı şekilde emirliğin hazinesini hâkimiyetine aldı. Ayrıca Ebû Saîd, Âmid dışında tekrar Mervânilerin hâkim olduğu bütün şehirleri aldı. (İbnü'l-Ezrak, 2014, ss. 462-463; Yaz, 2020b, s. 540) Ebû Saîd, ağabeyi Ebû Ali Hasan b. Mervân gibi Hamdânî ailesiyle dost olup desteklerini almak istedi. Daha önce geçtiği üzere Seyfüddöve b. Hamdân'ın kızı Sittünnâs'ın, Ebû Ali'yle evlenmek için Diyarbekir'e doğru gelirken onun ölüm haberini almıştı. Bunun üzerine Sittünnâs Ruha'ya gitmişti. Ebû Saîd Sittünnâs'la evlenip Meyyâfârikîn'e yerleşti. Ayrıca Ebû Saîd, Diyarbekir'i yıllık 2000 dirhem karşılığında ikta olarak Abdülberr'e verdi. (İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 463)

“Ebû Ali’nin ölümünü fırsat bilen Bizans’a tabi olan Gürcüler ise 388 (999) yılında Malazgirt ve Ahlat taraflarında yağmalarda bulundular. Ancak 389 (999) yılında Gürcüler üzerine gönderilen Mervânî kuvvetleri ilk etapta mağlup oldular. Daha sonra Gürcü ordusu arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde Mervânîler Gürcülere saldırarak onların bir kısmını öldürdüler ve bir kısmını da esir olarak ele geçirdiler.”(Tokuş, 2015, ss. 179-180)

Doğu sınırında Gürcülerin mağlubiyetinden sonra ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmak isteyen Bizans Devleti (İmparator II. Basil), Hanzit ve Palu’yu ele geçerek Eriza şehrine kadar geldi. Bunun üzerine Emir Ebû Saîd, İmparatoru karşılamak üzere Eriza şehrine kadar geldi. Emir Ebû Saîd ve İmparator arasında olumlu bir görüşme gerçekleşti. İmparator bölgede bulunan Ermeni Beylerinden Ebû Saîd’e itaat etmelerini istedi. Ayrıca İmparator Ebû Saîd’e Doğunun Majestesi unvanını verdi. İmparator bu gelişmelerden sonra Ebû Saîd ile bir anlaşma yaptı ve Mervânî topraklarına zarar vermeden ülkesine döndü.(İbnü’l-Ezrak, 2014, s. 465; Tokuş, 2015, s. 180)

Mümehhidüdevle Ebû Saîd yönetimi eline aldıktan sonra Şerve’yi müşavir olarak atadı ve ülkenin idaresini Mem ve oğlu Şerve’ye bıraktı. Özellikle Şerve adeta ülke yönetiminde tek yetkili kişiydi. Mümehhidüdevle tahtına çıkınca başkent olan Meyyâfârikîn’in surlarını elden geçirerek şehri imar etmeye başladı. Bu bağlamda surun büyük bir kısmını (iç tarafında yaklaşık 32 yer, dış tarafında da yaklaşık 22 yer) tamir etti. Şehrin yıkılmaya yüz tutmuş orta kapıyı yeniden yaptırdı (396/1005). Aynı şekilde tarımsal faaliyetlere de girişti. Bu kapsamda Bağdat’tan meyve ağaçları getirtip Meyyâfârikîn’deki bahçelere diktirdi.(Ertekin, 2012, s. 107; İbnü’l-Esîr el-Cezerî, 1997, s. 7/437; İbnü’l-Metrân, 1993, s. 50)

Mümehhidüdevle, ağabeyi Ebu Ali gibi Mem ve oğlu Şerve’ye çok güveniyordu. Bundan olsa gerektir ki devlet yönetimini onlara teslim etmişti. Kaynaklarda Mem’in sadakatsizliği ile ilgili herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Ancak oğlu Şerve hem Ebu Ali hem de Mümehhidüdevle’nin öldürülmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.(Yaz, 2020b, s. 540) Kaynaklarda geçtiği üzere Şerve’nin, İbn Felyûs adında bir oğlu vardı. Şerve, oğlunu güvenlik biriminin başına getirdi, ancak bu durum emirin hoşuna gitmedi. Mümehhidüdevle ise babasının hatırı için ona tahammül etti. İbn Felyûs, Emir’in kendisinden rahatsız olduğunun farkındaydı. Bundan dolayı babasına; “Hayatım senin hayatına bağlıdır” derdi. Bunun yanı sıra İbn Felyûs, sürekli babasını Emir’e karşı kışkırtırdı. Emir Mümehhidüdevle, danışmanı olan Şerve’ye el-Hettâh (Lice) kalesini vermişti. Şerve, 401-2/1010 tarihinde Emir’in adına bir ziyafet tertip etti. İbn Felyûs’un kışkırtması ve müdahalesiyle Mümehhidüdevle bu ziyafete Şerve tarafından öldürüldü.(İbnü’l-Esîr el-Cezerî, 1997, s. 7/437; İbnü’l-Ezrak, 2014, ss. 467-468; Tokuş, 2015, ss. 180-181)

4. Ebu Nasr Nasruddevle Ahmed b. Mervan (401/1010-452/1061)

Mervân’ın üçüncü oğlu olan Nasruddevle, Ebu Ali Hasan ve Mümehhidüdevle’den sonra 401/1010 yılında Mervânî Devletinin hükümdarı oldu. Mervânîlerin hüküm sürdüğü bölgelerde genel olarak maddi refah ve huzurdan söz etmek mümkündür. Mervânîlerin, özellikle Büveyhîlerin baskısı altında yaşayan Sünnî âlimler için bir huzur limanı olduğu görülmektedir. Müslüman âlimlerin yanı sıra Hristiyan din adamları da Mervânî Emirliğine akın ettiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra Mervânî Hanedanının en huzurlu dönemi Ahmed b. Mervan (401/1010-452/1061) devri olmuştur.

Nasruddevle'nin hükümdarlığı döneminde yaklaşık elli bir yıl sürmüştür. (Zehebî, 2003, s. 10/35) Bu dönemde Bizans, Fatimî, Büveyhî ve Abbasîler gibi büyük devletlerin Ebu Nasr'ı tanımıştır. Ayrıca Mervânî Emirliği ekonomik açıdan büyüdüğü gibi ilim başta olmak üzere birçok konuda çekim merkezi ve güvenilir bir yurt olmuştur. Söz gelimi tıp alanında nam yapmış birçok bilgin Mervânî ülkesine gelmiş ve burayı kendilerine yurt edinmiştir. (Baluken, 2008, s. 305; Yaz, 2017, s. 141)

Ebû Nasr, gördüğü bir rüya üzerine kardeşi Mümeħhidüddeve tarafından Siirt'e gönderildi. Ebû Nasr hayatı boyunca bir daha kardeşi Mümeħhidüddeve ile karşılaşmadı. (İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 468) Mümeħhidüddeve'yi ortadan kaldıran Şerve ve İbn Feylûs Meyyâfârikîn'e geldiler. Şerve, emirlik sarayı kabul edilen Benî Hamdân'ın sarayına geçti ve şehrin yönetimini ele geçirdi. Bunun yanı sıra Şerve, Mümeħhidüddeve'nin hüküm sürdüğü tüm toprakları ele geçirmek istedi. Ayrıca Şerve, Ebû Nasr'ı ortadan kaldırmak üzere beş yüz atlıdan oluşan bir ordu hazırladı. (İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 473) Nitekim Erzen'in dışında her yeri ele geçirdi. Şerve, Abdurrahman ed-Dünbülî'yi⁴ Erzen'e gönderdi. Erzen'de görüşüne başvurulmuş ve istişare ehli olan Hoca Ebû'l-Kasım bulunmaktaydı. Ebû'l-Kasım, yanına gelen Abdurrahman'a olan biteni sorması üzerine Abdurrahman, Şerve'nin Ebû Nasr'ı yakalamak için kurduğu planı anlattı. Bunun üzerine Ebû'l-Kasım, bir seriyyeyi Siirt'e göndererek Ebû Nasr'ı Erzen'e davet etti. Ebû Nasr Ebû'l-Kasım'ın davetine olumlu cevap verdi ve Erzen'e geldi. Hâkim Ebû'l-Kasım ve Ebû Nasr bir olup Şerve'yi mağlup ettiler. Bu mağlubiyetten sonra Şerve'ye beraber hareket eden İbn Feylûs ise Bizans'tan yardım istemeyi teklif etti; ancak Şerve bu teklifi reddetti. Halk, İbn Feylûs'un bu teklifini büyük bir tepkiyle karşıladı. Nasruddevle unvanını alan Ebû Nasr'ın, yönetimine istikrar sağlamış; ilk başta Âmid dışında Diyarbekir bölgesinin tamamına, akabinde de Âmid'e hâkim olmuştur. (İbnü'l-Ezrak, 2014, ss. 470-474)

Ebû Nasr yönetimi ele geçirdikten sonra halka çok iyi davrandı; onları sıkıntıya sokacak birçok şeyden muaf tuttu. Bunun yanı sıra emir olduktan sonra her gün camide bir cerib buğday sadaka olarak verirdi. (İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 478) İbnü'l-Ezrak'a göre Ebû Nasr yönetiminde istikrar sağlandı, hiç kimsenin sahip olmadığı mülke sahip oldu ve hiç kimsenin faydalanmadığı bir şekilde faydalandı. Her tarafta insanlar onun yanına gelmeye başladı, kendisine sığınanlara sahip çıktı. Şairler her taraftan onu övmeye başladı, el-Kâid Ebû'r-Ridâ İbnü'z-Zarîf el-Fârikî ve İbnü's-Sevdâvî gibi şairler onun hizmetindeydi. (İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 490) Ayrıca kaynaklarda geçtiği üzere Ebû Nasr'ın, şehvetine ve keyfine çok düşkün birisi olduğu anlaşılmaktadır. (İbnü'l-Ezrak, 2014, s. 501)

Ebû Nasr'ın Numeyrîler, Ukaylîler ve Oğuzlar'la diyalogları olmuştur. Ebû Nasr 29 Şevval 453/1061 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi Meyyâfârikîn meydanı camii olarak bilinen el-Muhaddese'nin yanına defnedilmiştir. (Tokuş, 2015, s. 191)

5. Nizameddin Nasr (453/1061-472/1080)

Nasruddevle'nin 453/1061 yılında vefat edince ardından veliaht olarak seçtiği oğlu Nizâmüddîn Nasr tahta geçmiştir. İlk başta kardeşlerinden, amca çocuklarından, ordudan ve halktan hiç kimse ona karşı muhalefet etmedi. Ancak Nizâmüddîn'nin emirliği üzerine bir müddet geçtikten sonra kardeşi Saîd, Tuğrul Bey'den aldığı destekle onun emirliğine karşı çıktı. Tuğrul Bey bir emirin komutasında 5.000 kişilik bir orduyu Meyyâfârikîn'in üzerine gönderdi. Mervânî Hanedanının Veziri İbn Cehîr iki kardeş arasında

bulmaya çalıştı. Nitekim Vezir Âmid'in yönetimini Said'e bırakarak (454/1062) bir anlaşılmaya vardır.(İbnü'l-Ezrak, 2014, ss. 505-512; Tufantoz, 2004, s. 231)

Bu dönemin en önemli olayı Malazgirt Savaşı ve Mervânîlerin bu savaşa verdikleri destektir. Nitekim Mervânîler, 10.000 civarında gönüllü ile katıldıkları bu savaşta Selçuklular'ın tarafında yer almışlardır.(Yaz, 2017, s. 142)

472/1080 yılında ölen Nizâmeddin'in yerine büyük oğlu Nâsirüddeve Mansûr geçti. Mansûr, dirayetsiz bir yönetim sergiledi. Söz gelimi halk tarafından sevilen babasının veziri Enbârî'yi görevden alarak yerine Hristiyan bir hekim olan Ebû Sâlim'i tayin etti. Mansûr'un bu uygulaması halkın tepkisine ve Hristiyanların, Müslümanlar üzerindeki baskılara yol açtı. Fahrüddeve ile oğlu Amîdüddeve Mansûr'un siyasetinden ciddi rahatsız olup, bölgenin doğrudan merkeze bağlanması gerektiği konusunda Sultan Melikşah'ı bilgilendirdiler. Ayrıca buradaki zenginliklerden de bahsederek onu bölgeyi alması için teşvik ettiler. Melikşah, kendisine gelen bu teklife olumlu baktı ve 476/1083 yılında Fahrüddeve Muhammed b. Cehîr emrindeki bir orduyu Diyarbekir'e gönderdi. Fahrüddeve, oğlu Zaîmüddeve Ebû'l-Kâsım'ı Âmid'i zaptetmek için görevlendirip kendisi Meyyâfârikîn'in üzerine yürüdü. 3 Safer 478'de (31 Mayıs 1085) Âmid, 6 Cemâziyelevvel 478'de (30 Ağustos 1085) Meyyâfârikîn ele geçirildi. Bunu diğer şehirler takip etti. Böylece Mervânîler hânedanı ortadan kalkmış oldu.(Tufantoz, 2004, s. 231)

C) Mervânî Döneminde Yaşayan bazı Muhaddisler:

Mervânî dönemi yaklaşık bir asır sürmüştür. Şüphesiz bu dönemde başta muhaddis olmak üzere birçok âlimin yaşadığı bilinmektedir. Sınırlı olan bu çalışmada meşhur olan bazı muhaddislerin biyografilerine değinilecektir. Bu bağlamda, Mervânî Hanedanının hüküm sürdüğü tarihlerde Mervânî Devletinin sınırları içerisinde doğan veya Mervânî topraklarında hadis rivayetinde bulunan hadisçiler ele alınacaktır. Bunun yanı sıra on âlimin hayatı özet bir şekilde sunulacaktır. Ayrıca ele alınan âlimlerin, sadece hadisçi olmayıp, hadisle beraber fakih olduğu da görülecektir. Burada ele alınan kimi âlimlerin vefat tarihleri tespit edilmemiş; hal böyle olunca önce ölüm tarihleri tespit edilen âlimler kronolojik sıraya göre, akabinde ölüm tarihleri tespit edilmeyenler verilecektir.

Bu çalışmada bazen Âmid, bazen de Diyarbekir ifadesi kullanılacaktır. İki ismin kullanılmasının sebebi kaynaklarda her iki ismin yer almasıdır. Başka bir ifadeyle bazı âlimlerin biyografilerinde Âmid, bazılarında da Diyarbekir geçmektedir. Dolayısıyla kaynakta hangi isim kullanılmışsa o isim olduğu gibi yazılmıştır.

1. Kâdı Ebû'l-Kâsım Hasan b. Hasan (ö. 411/1006)

Uzun bir dönem Meyyâfârikîn'de kadılık yapan Kâdı Ebû'l-Kâsım İsmail es-Seffâr, Muhammed b. el-Bahterî, Osman b. es-Semmâk başta olmak üzere birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Hadis aldığı hocaları arasında Ebû Bekir el-Fârikî de bulunmaktadır. Hatîb Bağdâdî'nin, kendisinden hadis yazdığı, sadûk, zabt sahibi ve çok kitap yazan birisi olduğunu ifade etmiştir. Kâdı Ebû'l-Kâsım Bağdat kadısı iken Kâdı Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hârûn ed-Dabbî'yi yerine vekil olarak tayin eder, akabinde Meyyâfârikîn'nin kadılık görevini üstlenir. Uzun bir süre Meyyâfârikîn'de kadılık yaptıktan sonra tekrar Bağdat'ta döner. Vefat edene kadar Bağdat'ta hadis rivayet etmeye devam eder. Kâdı Ebû'l-Kâsım seksen yaşında 411/1006 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.(Hatîb Bağdâdî, 2002, s. 8/262; Zehebî, 2003, s. 9/193)

2. Ebû Abdillâh Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî (ö. 455/1050)

Ebû Abdillâh künyesi ve el-Kâzerûnî⁵ nisbesiyle bilinen Muhammed b. Beyân İmam Şâfiî mezhebinin şeyhi ve Amid halkının fakihi olarak nitelenmiştir. Daha önce değinildiği gibi Mervânî Hanedanının huzur, adalet ve maddi refah açısından en parlak dönemi Ebu Nasr Ahmed b. Mervan'ın emirlik dönemidir. Bu dönemde birçok şair ve âlim Ebu Nasr'ın yanına gelmiş ve burada ilmi çalışmalarını sürdürmüştür. Zira tarihin her döneminde ilmi gelişmişliğin, huzur ve refahla doğrudan ilintili olduğu bilinmektedir. Ebû Abdillâh el-Kâzerûnî de böyle bir dönemde Ebu Nasr'ın yanına gelmiş Meyyâfârikîn ve Amid'de ikamet etmiştir. Öyle ki Şâfiî mezhebinin onun aracılığıyla Diyarbakır'da⁶ yayıldığı söylenmektedir. (İbnü'l-Esîr el-Cezerî, 1997, s. 7/438) Ayrıca bazı kaynaklarda Ebû Abdillâh; "Muhammed b. Beyân el-Âmidî el-Kâzerûnî" nisbeleriyle tanıtılmıştır. Nitekim Sübkî onu el-Âmidî nisbesiyle tanıtip kendisinin Diyarbakır'da ikamet ettiğini ve birçok kişi ondan fıkıh okuduğunu söylemiştir. (Sübkî, 1413, s. 4/122) Bu da onun Diyarbakır'da çok uzun bir müddet ikamet ettiğini göstermektedir.

Ebû Abdillâh el-Kâzerûnî Ahmed b. Hüseyin el-Beledî, Kâdî Ebû Ömer el-Hâşimî gibi birçok âlimden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebû Ğanâim el-Maarrî, Abdullah b. Hasan en-Nahhâs, İbrahim b. Fâris ve başkaları rivayette bulunmuştur. (Zehebî, 1985, s. 13/367) Ebû Abdillâh el-Kâzerûnî'den ders alan üç önemli isim dikkat çekmektedir. Bunlar er-Rûyânî, eş-Şâşî ve Nasr b. İbrahim el-Makdisî'dir. Nitekim Sübkî de Ebû Abdillâh el-Kâzerûnî'nin bu üç âlimin şeyhi olarak tanıtmıştır. (Sübkî, 1413, s. 4/122) Bu üç âlimin biyografileri tahkik edildiğinde kendi döneminde önemli şahsiyetler olup tesirleri ve eserleri günümüze kadar gelmiştir. Söz gelimi er-Rûyânî (Ebû'l-Mehâsin Abdolvahid İsmail) allâme, fahru'l-İslâm ve Şâfiî mezhebinin şeyhi olarak tanıtılmıştır. Kendisi: "Eğer Şâfiî mezhebinin kitapları yakılsa, hepsini ezberimden tekrar yazarım" diyerek Şâfiî mezhebindeki hâkimiyetine işaret etmiştir. Ayrıca er-Rûyânî birçok kitap telif etmiştir. Özellikle "el-Bahr" adlı eseri Şâfiî mezhebinde önemli bir eserdir. Rivayete göre er-Rûyânî, Âmul'de imla meclisinden sonra İsmailî mensupları tarafından öldürülmüştür. Ölümü hicri 501 tarihine denk gelmektedir. (Zehebî, 1985, s. 19/261) Ebû Abdillâh el-Kâzerûnî'nin hocalığını yaptığı diğer meşhur bir âlim de Nasr b. İbrahim el-Makdisî'dir. Makdisî, imam, zahid ve iyiliği konusunda ittifak olunan bir şahsiyettir. Ebû Abdillâh el-Kâzerûnî'nin yanında fıkıh öğrenmiş; Dimaşk, Beytül-Makdis başta olmak üzere birçok yerde hadis öğrenmiştir. Selefi Salihinin yolunu takip etmekle bilinen Makdisî, sultanlardan uzak durmakla tanınırdı. Makdisî, hicri 490 tarihinde Dimaşk'tan vefat etmiştir. Rivayete göre öğle vaktinde vefat eden Makdisî'nin, cenazesi karabalıktan dolayı ancak akşam vaktine yakın bir vakitte defnedilebildi. (Nevevî, t.s., s. 2/125) Ebû Abdillâh el-Kâzerûnî'nin meşhur öğrencilerden birisi de eş-Şâşî el-Fârikî'dir. Eş-Şâşî Meyyâfârikîn'de doğduğu için onun biyografisini müstakil bir başlıkta ele alınacaktır.

3. Abdulaziz b. Ahmed el-Kettânî (ö. 466/1074)

Diyarbakır ve çevresine gelip hadis rivayetinde bulunan âlimlerden birisi Abdulaziz b. Ahmed el-Kettânî'dir. Hicri 389 tarihinde doğan ve 407'de de hadis rivayetine başlayan el-Kettânî, Dimaşk müftü ve sofi lakabıyla bilinip dönemin meşhur hadisçilerindendir. Kaynaklarda geçtiği üzere çok hadis rivayet etmekle beraber birden fazla eser de telif etmiştir. Aynı şekilde hadis ilmi için rihlelerde bulunmuştur. Dimaşk'taki hocalardan ve akranlarından hadis rivayet etmiştir. Akabinde hadis rivayeti için Bağdad,

Nusaybin, Menbiç başta olmak üzere birçok yere gitmiştir. Aynı şekilde Diyarbakır ve Cezîre'ye gidip oradaki hadisçilerden hadis nakletmiştir. (İbn Asâkir, 1995, s. 36/263)

Abdulaziz el-Kettânî'nin, Dımaşk'ta Temmâm b. Muhammed er-Râzî, Sadaka b. Ed-Delem, Ebû Nasr b. Hârûn Ebû Muhammed b. Ebî Nasr, Muhammed b. Abdurrahman el-Kattân ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Beled (Farsçada ismi Şehrâbâz'dır) şehrinde de es-Sayyâh'ın oğulları Ahmed ve Muhammed'den hadis nakletmiştir. İlmin merkezi olan Bağdat'ta ise Ebû'l-Hasan b. el-Hammâmî, Ali b. Dâvud er-Razzâz, Muhammed b. er-Rûzbehân başta olmak üzere birçok kişiden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de dönemin meşhur ve hadis ilminde otorite olan Hatib Bağdâdî (Hatîb: "Bana Abdulaziz b. Ebî Tâhir es-Sufî tahdis etti" diyerek ondan hadis nakletmiştir), Humeydî, Ebû'l-Feteyân ed-Dihistânî ve başkaları rivayette bulunmuştur. (Zehebî, 1985, s. 18/248) İbn Mâkûlâ da: "Kettânî benden hadis, ben de ondan hadis yazdım, el-Kettânî muksir (çok hadis rivayet eden) ve mütkin birisiydi" demiştir. Aynı şekilde Hatib Bağdâdî, Kettânî'yi sika ve emin olarak tavsif etmiştir. İbnu'l-Ekfânî de onu sadûk, müstakim, mezhebi doğru birisi olduğunu ve sürekli Kur'an dersi verdiğini söylemiştir. Kettânî, ölüm döşegindeyken şöyle dediği nakledilmiştir: "An itibariyle Müslüman olarak doğan ve kelimeyi şehadet getiren herkese rivayetlerimi nakletmek üzere icazet veriyorum." Zehebî de birçok kişi onun bu icazetine dayanak ondan rivayette bulunduğunu söylemiştir. (İbn Asâkir, 1995, s. 36/265; Zehebî, 2003, s. 10/234) Bunun yanı sıra Kettânî Meyyâfârikîn'in camiinde Ebûl-Kâsım Hibetullah'tan kırâe⁷ yöntemiyle hadis naklettğini söylemiştir. (İbn Asâkir, 1995, ss. 6/275)

4. Ebu'l-Ğanâim Muhammed b. Farac b. Mansûr el-Fârikî es-Sülemî (ö. 492/1099)

Ebu'l-Ğanâim el-Fârikî'nin, babasıyla beraber Bağdat'a gelmiş, orada Abdulaziz el-Ezî, ve Ebû İshâk el-Bermekî gibi âlimlerden hadis işitmiştir. Aynı şekilde Ebu'l-Ğanâim Şâfiî mezhebinde önemli bir konuma sahip olan Ebû İshâk eş-Şirâzî'den de fıkıh almış ve Şâfiî mezhebinde temayüz etmiştir. Akabinde Diyarbakır'a gitmiş, orada hadis rivayet etmiştir. Ebu'l-Ğanâim, Cezîretü İbn Ömer'e yerleşmiş ve hicri 492 tarihinde vefat etmiştir. Ebû'l-Feth İbnu'l-Bettî ve Ömer b. Muhammed b. İkrime başta olmak üzere birçok kişi ondan hadis rivayet etmiştir. Ebu'l-Ğanâim zühd ve takva ile bilinmekteydi. (Zehebî, 2003, s. 10/728)

5. Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin b. Ömer Ebû Bekir eş-Şâfi (ö. 507/ 1114)

429 tarihinde Meyyâfârikîn'de doğan Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi, Muhammed el-Cüveynî'nin öğrencisi olan Kadı Ebû Mansûr Muhammed b. Şâzân et-Tûsî'den ve Diyarbakır'da Ebû Abdullah Muhammed el-Kâzerûnî'den fıkıh dersleri ve hadis dersleri aldı. (İbnu'l-Esîr el-Cezerî, 1997, s. 8/599) Akabinde Bağdat'a giderek Ebû İshak eş-Şirâzî'ye uzun bir dönem öğrencilik yaptı. Ölümüne kadar kendisinden faydalandığı hocasına Horasan (Nişâbur) yolculuğunda eşlik etti. Bağdat ve Mekke'de fıkıh ile cedel dersleri aldığı ve hadis dinlediği kişiler arasında İbnü's-Sabbâğ, Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed b. Mesleme, Ebû'l-Ğanâim Abdussamed, Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve Ebû Bekir Muhammed b. Sâbit el-Hucendî gibi meşhur âlimler bulunmaktadır. Ayrıca Bağdat'ta Hatib Bağdâdî'den de hadis işitmiştir. Kendisinde de meşhur âlimler hadis rivayet etmiştir. Ebû İshak eş-Şirâzî'nin ölümünün ardından Bağdat'ta Şâfiî mezhebinin reisliğini üstlenmiştir. (Zehebî, 2003, s. 11/91)

“Önceleri Bağdat’ta kendi yaptırdığı medresede ders verdi. 19 Muharrem 482 (3 Nisan 1089) tarihinden itibaren Tâcûlmülk’ün Bağdat’ta inşa ettirdiği el-Medresetü’l-Tâciyye’de müderrisliğe başladı. 504 Muharreminde (Temmuz-Ağustos 1110) Bağdat Nizâmiye Medresesi’nde müderris olarak görevlendirildiyse de bir müddet sonra azledildi. Daha sonra yeniden görevlendirildiği bu medresede tedris faaliyetlerini ölünceye kadar sürdürdü. Derslerine vezirler ve diğer devlet adamları da katılıyordu. Fikhî görüşleri özellikle Nevevî’nin *el-Mecmû’u* olmak üzere Şâfiî fıkıh kitaplarında nakledilmiştir. İbn Mahmûye diye tanınan Ebû’l-Hasan Ali b. Ahmed el-Yezdî, Silefî, Şühde el-Kâtibe, İbn Ebû Rendeka et-Turtûşî, İbn Berhân ve Ebû Bekir İbnü’l-Arabî gibi şahsiyetler ondan fıkıh ve fıkıh usulü, cedel ve kelâm dersleri aldı yahut hadis rivayet etti. 25 Şevval 507’de (4 Nisan 1114) Bağdat’ta vefat eden Şâşî’nin kabri Bâbübrez Kabristanı’nda hocası Şîrâzî’ninkinin yanındadır. Ölümü için 16 Şevval (26 Mart) tarihi de kaydedilmektedir. İbn Asâkir’in 577 (1181) ve Musannif’in 505 (1111-12) olarak zikrettikleri yıllar istinsah hatasından kaynaklanmış olmalıdır. Şâşî’nin, kendisi henüz hayatta iken fetva makamına erişen Ebû’l-Muzaffer Ahmed ve Ebû Muhammed Abdullah adlı iki oğlu vardır.”(Kallek, 2010, s. 368)

eş-Şâşî, “el-Müstezherî” ve “Hilyetü’l-‘ulemâ” başta olmak üzere birçok eser telif etmiştir. Ayrıca Şâşî’nin kaynaklarda şu eserlerinden de söz edilmektedir: eş-Şâfi (İbnü’s-Sabbâğ’ın Şâfiî fıkıhına dair eş-Şâmil adlı eserinin yirmi ciltlik şerhidir), eş-Şâfi fi Şerhi Muhtaşarı’l-Müzenî, et-Tergîb, Bağdatlı İsmâil Paşa, Şâşî’ye el-Müsâ’id ‘alâ ma’rifeti’l-kavâ’id isimli bir kitap nispet etmektedir. Brockelmann el-Uşûl adıyla çeşitli baskıları yapılmış olan bir kitabı İshak b. İbrâhim eş-Şâşî, Kaffâl eş-Şâşî ve Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî’nin eserleri arasında saymaktadır.(Kallek, 2010, s. 369) 507/ 1114 tarihinde vefat eş-Şâşî hocası Ebû İshak’ın kabrine defnedilmiştir.(Zehebî, 2003, s. 11/91)

6. Ebû Ali Hasan b. İbrahim el-Fârikî ö. 528/1135)

Ebû Ali, şeyh, imam, fakih, Şâfiî mezhebinin şeyhi olarak tavsif edilmiştir. Hicri 433 tarihinde Meyyâfârikîn’de doğmuştur. İlk eğitimini Meyyâfârikîn’de Ebû Abdullah Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî’nin yanında almış, akabinde Bağdat’a gitmiştir. Burada da Ebû İshâk eş-Şîrâzî’nin yanına uzun bir zaman kalmış ve Ebû İshâk’ın “el-Muhezzeb” adlı eserini ezberlemiştir. Daha sonra Ebû Nasr es-Sabbâğ’ın yanına gitmiş ve “eş-Şâmil” adlı eserini ezberlemiştir. Ayrıca Ebû Cafer b. Mesleme, Ebû’l-Ğanâim b. el-Me’mûn ve başkalarından hadis işitmiştir. Kendisinden de es-Sâin b. Asâkir, Ebû Sa’d b. Asrûn ve başkaları rivayette bulunmuştur. Ebû Ali, Vasıt’ta kadılık görevini de üstlenmiştir. Zühd, takva ve hakkı söylemede cesur olmakla meşhur olmuştur.(Zehebî, 1985, s. 14/413)

Şüphesiz bir âlimin, başkasına rivayete izni vermesi onun yetkinliğine işaret etmektedir. Ebû Ali el-Fârikî de Haccâc b. Ali(İbnü’d-Dübeyî, 2006, s. 3/227) ve İbn Dübeyî künyesiyle bilinen Saîd b. Yahya’ya(İbnü’d-Dübeyî, 2006, s. 3/337) icazet verdiği görülmüştür. Bu açıdan düşünüldüğünde Ebû Ali el-Fârikî’nin, hadis ilminde önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Ebû Ali’nin, Hatib Bağdâdî’den de hadis işittiği nakledilmiştir. Nitekim kendisinin: “Bağdat’ta Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb’e hadis okunuyordu, ben de dinliyordum” dediği rivayet edilmiştir. Ayrıca kaynaklarda kendisine nispet edilen “el-Fevâid ala’l-Muhezzeb” adlı eserden söz edilmektedir.(Safedi, 2000, s. 11/285)

Ebû Ali el-Fârikî Vâsıt’ta kadılık görevi ifa etmiş, hükmünde çok adil olduğu söylenmiş ve vefat edene kadar kadılık görevini sürdürmüştür. Doksan beş yıl uzun bir

ömür yaşayan Ebû Ali el-Fârikî'nin, vefat ettiğinde duygu organları başta olmak üzere sağlıklı olduğu nakledilmiştir.(Zehebî, 1985, ss. 19/609)

7. Ebû'l-Berakât Yahya b. Abdurrahman b. Hubeyş el-Fârikî (ö. 529/1136)

Ebû'l-Berakât künyesiyle bilinen Yahyâ el-Fârikî, Ebû'l- Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. En-Nakûr, Ebû'l-Ğanâim Abdussamed başta olmak üzere birçok kişiden hadis rivayet etmiştir. Hicri 439 yılında dünyaya gelen Yahyâ el-Fârikî, âlimler tarafından sika olarak kabul edilmiştir.(İbn Nûkta, 1410, s. 2/222) Yahyâ el-Fârikî'nin, râvi değerlendirmede yetkin olduğu söylenebilir. Zira kaynaklarda onun râviler hakkında görüş beyan ettiğine dair birçok bilgiyi bulmak mümkündür. Örneğin Yahyâ el-Fârikî'nin Muhammed b. Sa'd b. Hasan,(İbnü'd-Dübeysî, 2006, s. 1/337) Muhammed b. Muhammed b. Abdülcilil,(İbnü'd-Dübeysî, 2006, s. 2/13) ve Muhammed b. Hibetullah'ı(Debûsî, trs, s. 2/147) tezkiye ettiği görülmüştür. Yahyâ el-Fârikî 529/1136 Receb ayında vefat etmiştir.(İbn Nûkta, 1410, s. 2/222)

8. Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Süleyman b. Davud b. Abdurrahman b. ed-Deyyâl el-Cezerî (ö. ?)

Tabakât ve Ricâl edebiyatında Ebu'l-Kasım Hibetullah'ın hayatı ile ilgili müstakil bir başlık tespit edemedik. Ancak Ebu'l-Kasım Hibetullah'ın, Âmid'de evinde ve Meyyâfârikîn'nin camiinde hadis rivayetinde bulunduğu malumat bulunmaktadır. Örneğin Abdulaziz el- Kettânî: "Ben Meyyâfârikîn'nin camiinde Ebu'l-Kasım Hibetullah'a (kırâe yöntemiyle) hadis okudum" demiştir.(İbn Asâkir, 1995, s. 6/275) Konuyla ilgili Ebû Ma'ser et-Taberî'den şöyle bir nakil rivayet edilmiştir: "Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Süleyman el-Cezerî Meyyâfârikîn'den bize haber verdi."(İbnü'l-'Adîm, 1983, s. 2/628) Aynı şekilde Ebû'l-Feth Nasr b. İbrahim el-Makdisî'nin Ebu'l-Kasım Hibetullah'ın Âmid'deki evinde kendilerine hadis naklettiğini söylemiştir.(İbn Asâkir, 1995, s. 6/274; Zehebî, 2003, s. 10/654) Bu da gösteriyor ki Ebu'l-Kasım Hibetullah, Mervânîler döneminde uzun bir müddet Diyarbekir ve Meyyâfârikîn'de kalmış ve burada hadis rivayet etmiştir.

Tabakat kitapları tahkik edildiğinde Ebu'l-Kasım Hibetullah'ın birçok kişiden hadis almış, birçok kişi de kendisinden rivayette bulunmuştur. Bu durum da kendisinin hadis rivayetinde güvenilir birisi olduğunu göstermiştir.

9. Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Fârikî (ö. ?)

el-Fârikî nisbesiyle anılan Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Ahmed, İbnü'l-Bağdâdî olarak da bilinmektedir. Kâdî İyâz onu Diyarbekir'den Meyyâfârikîn'li olarak tanıtmaktadır. Aynı şekilde dindar, zahid ve bilinen birisi olduğu söylemektedir. Ebû Bekir el-Fârikî, Mâlikî mezhebine mensup bir âlimdir. Kâdî Ebû'l-Kâsım Hasan b. Hasan, Ebû Hafs es-Sementârî, el-Âbid ve Atik b. Ali es-Sementârî gibi âlimler kendisinden hadis işitmiştir.(Kâdî İyâz, 1983, s. 7/229) Tabakât kitaplarında Ebû Bekir el-Fârikî'nin biyografisi pek yer almamaktadır. Sadece Kâdî İyâz "Tertîbü'l-Medârik" adlı eserinde yukarıdaki bilgileri vermektedir. Bunun yanı sıra kendisinden rivayette bulunan râvilerin ölüm tarihi hicri dört yüz ve beş yüz tarihleri arasındadır.

10. Hâfız Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Mettuevayh (ö. ?)

Kâku diye bilinen Hâfız Ebû Bekir, Şam, Âmid ve Meyyâfârikîn'e gitmiş; gittiği bu şehirlerde hadis rivayetinde bulunmuştur. Kaynaklarda geçtiği üzere Hâfız Ebû Bekir'in,

Yahyâ b. Abdek, Kesîr b. Şihâb, Muhammed b. İsmail başta olmak üzere Kazvîn, Irâk ve Hicaz âlimlerinden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû'l-Hasan el-Kattân ve Ebû Davud el-Fâmi rivayette bulunmuştur. (Zehebî, 1985, s. 15/379) Hâfız Ebû Bekir'in, Âmid'de Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed b. Seleme el-Mâlikî'den hadis almıştır. Meyyâfârikîn'de de Ebû'l-Kâsım Hibetullah ve Selâme b. İshâk'tan rivayette bulunmuştur. (İbnü'l-'Adîm, 1983, s. 3/1027) Kaynaklarda Hâfız Ebû Bekir'in doğum ve ölüm tarihine rastlanamadı. Ancak hocalarından ve öğrencilerinden anlaşıyor ki kendisi, Mervânî döneminde Meyyâfârikîn ve Âmid'e gelmiştir.

SONUÇ:

Mervânîlerin, 372/983-478/1085 yılları arasında Meyyâfârikîn (Silvan) merkez olmak üzere Diyarbekir ve çevresinde hüküm sürdüğü görülmüştür. Kaynaklarda geçtiği üzere Mervânîlerle ilgili birden fazla isim kullanılmıştır. Söz gelimi Mervânoğulları anlamına gelen "Benî Mervân", Mervân Ailesi anlamında "Âl-i Mervân", Diyarbekir Mervânî Hükümdarları manasında "el-Mervânîyye Mulûku Diyârbekir" adlar kullanılmıştır.

Mervânîlerin, Kürtler'in Humeydî aşiretinin Çehârbuhtî koluna mensup olduğu söylenmektedir. Mervânîlerin ortaya çıkmasında etkili olan ve devletin kurucusu kabul edilen kişi Bâd lakaplı Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Dostek'tir. Kaynaklarda geçtiği üzere Bad, önceleri Bitlis-Hîzân ve Siirt-Ma'den bölgesindeki Bahismî Dağları'nda yaşıyor ve Kormâs köyünde çobanlık yapıyordu. Bâd, etrafından toplanan insanlarla beraber yol kesiciliğine girişmiş, akabinde Diyarbekir'e akınlar düzenlenmiştir. Bu seferler neticesinde elde ettiği malları etrafında bulunan adamlarına dağıtmış; böylece etrafındaki insan sayısı zaman içerisinde artmıştır. Bâd, bölgede nüfuzunu artırmak için bir takım askeri seferler düzenlemiş; ilk askeri seferini Ermenistan'a düzenlemiş ve 368 (978-979) tarihine tekabül eden bu seferde Erciş'i ele geçirmiştir. Bâd mücadele ruhuyla kısa bir sürede devletin sınırları genişletmiş ancak Bâd'ın, Hamdanîlerle yaptığı savaşta ordusu mağlup olmuş, kendisi de bu savaşta öldürülmüştür.

Bâd'ın ölümünden sonra yerine Mervânî Devleti'nin asıl kurucusu da denilebileceği yeğeni (kız kardeşinin oğlu) Ebû Ali Hasan b. Mervân geçti. Ebû Ali, Hamdanîler başta olmak üzere Bâd'ın ölümünden sonra Mervânîlerin toprağına saldırmaya çalışanlara karşı galip gelmeye başardı. Hükümdarlığı 387 (997) tarihine kadar süren Ebû Ali Hasan b. Mervân'nın, 4 Zilkade 387'de (8 Kasım 997) Bâbu'l-Mâ'dan'den (Dicle Kapısı) şehre girerken Ebû Tâhir Yûsuf b. Dimne isimli kişi tarafından öldürdü. Suikast neticesinde öldürülen Ebû Ali'nin cansız bedeni Erzen'e götürüldü ve burada yapılan türbede defnedildi.

Ebû Ali'nin ölümünden sonra kardeşi Ebû Mansûr hükümdar olarak ilan edildi ve kendisine Mumehhiduddevle unvanı verildi. Kaynaklarda geçtiği üzere Mervanoğulları emirleri arasında unvan alan ilk hükümdar Ebu Mansur olmuştur. Meyyâfârikîn'deki emirin sarayına yerleşen Ebû Mansûr, Meyyâfârikîn'in surlarını elden geçirerek şehri imar etmeye başladı. Ebû Mansûr da tıpkı ağabeyi Ebû Ali gibi bir suikast neticesinde öldürüldü. Söz konusu suikastta danışmanı olan Şerve tarafından (401-2/1010) gerçekleştirilmiştir.

Mervân'ın üçüncü oğlu olan Nasruddevle, Ebu Ali Hasan ve Mumehhiduddevle'den sonra 401/1010 yılında Mervânî Devletinin hükümdarı oldu. Mervânî devletinin en parlak dönemi Nasruddevle unvanıyla anılan Ahmed b. Mervân'ın

dönemi olmuştur. Nitekim Büveyhîler, Fâtımîler ve Bizans İmparatorluğu Ahmed'e elçiler gönderip onu Diyarbakir emiri olarak tanımışlardır. Bu da onun bölgedeki gücünün ileri derecede olduğunu göstermektedir İbnü'l-Ezrak'a göre Ebû Nasr yönetiminde istikrar sağlandı, hiç kimsenin sahip olmadığı mülke sahip oldu. Her tarafta insanlar onun yanına gelmeye başladı, kendisine sığınanlara sahip çıktı. Şairler her taraftan onu övmeye başladı. 29 Şevval 453/1061 tarihinde vefat eden Ebû Nasr'ın cenazesi Meyyâfârikîn meydan camii olarak bilinen el-Muhaddese'nin yanına defnedilmiştir.

Nasrüddevle'nin 453/1061 yılında vefat edince ardından veliaht olarak seçtiği oğlu Nizâmüddîn Nasr tahta geçmiştir. İlk başta kardeşlerinden, amca çocuklarından, ordudan ve halktan hiç kimse ona karşı muhalefet etmedi. Ancak Nizâmüddîn'nin emirliği üzerine bir müddet geçtikten sonra kardeşi Saîd, Tuğrul Bey'den aldığı destekle onun emirliğine karşı çıktı. Bu dönemin en önemli olayı Malazgirt Savaşı ve Mervânîlerin bu savaşa verdikleri destektir. Nitekim Mervânîler, 10.000 civarında gönüllü ile katıldıkları bu savaşta Selçuklular'ın tarafında yer almışlardır.

472/1080 yılında ölen Nizâmeddin'in yerine büyük oğlu Nâsırüddevle Mansûr geçti. Mansûr, dirayetsiz bir yönetim sergiledi. Bunun neticesinde Mervânî Devleti 478/1085 tarihinde Melikşah tarafından ortadan kaldırıldı.

Mervânî Devleti'nin Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Muş'un bir kısmı, Erciş, Elazığ vilayetinin bir kısmı (Harput, Hısn-ı Ziyad), Urfa, Cezîre mıntıkasındaki Re'sû'l-Ayn'dan Derbisiye, Amude, Kamışlo ve Dîrek'in bulunduğu Dicle Nehri'ne kadar olan bölgede hâkimiyet sağlamıştır. Ayrıca Mervânî Develiti'nin en önemli şehirlerinin Âmid, başkent Meyyâfârikîn, Nusaybin, Cezîretü Botan yani Cezîretü İbn-i Ömer, Erzen, Bitlis, Ahlat, Erciş ve Hasankeyf olduğu vurgulanmıştır.

Mervânîler döneminde birçok âlim ve hadisçi yetişmiştir. Abdulaziz b. Ahmed el-Kettânî, Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Süleyman, Ebu'l-Ğanâim Muhammed b. Farac b. Mansûr el-Fârikî es-Sülemî, Ebû Ali Hasan b. İbrahim el-Fârikî, Ebû'l-Berakât Yahya b. Abdurrahman b. Hubeyş el-Fârikî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî, Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin b. Ömer Ebû Bekir eş-Şâî, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Fârikî ve Kâdî Ebû'l-Kâsım Hasan b. Hasan bunlardan bir kaçıdır. Bu âlimler ya Meyyâfârikîn'de doğmuş veya ilim için yaptığı rihleler neticesinde Meyyâfârikîn'e ve Diyarbakir'e gelmişlerdir. Nitekim yukarıda ismi geçen bazı âlimlerinin özellikle Meyyâfârikîn ve Diyarbakir'de hadis rivayet ettiği görülmüştür. Bu âlimlerin ortak bir özelliği de genellikle fıkıhta ve özellikle de Şâfiî mezhebinde temayüz etmiş olmalarıdır. Bu da gösteriyor ki o dönemdeki âlimler, fıkıh ve hadis ilmine çok önem vermişlerdir. Âlimlerin bu yaklaşımı, fikhü'l-hadis ilminin önemini ortaya koymada önemli bir veri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Mervânler döneminde yaşayan âlimlerin hadise bakışı, fıkıh merkezli olduğu söylenebilir.

Kaynakça:

- Algar, H, (2022), Kâzerûniyye, İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 25, ss. 146-148).
- Baluken, Y, (2008), Mervânîler Döneminde İlmi Faaliyetler. İçinde M. E. Çağmar, V. Gürhan, & E. Gümüş (Ed.), Uluslararası Silvan Sempozyumu (ss. 303-314). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Baluken, Y, (2022), Mervânîler Devrinde Süryaniler, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19, 130-145.

Çevik, A, (2002), XI-XIII. yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ, (trs), Te'sisü'n-nazar, Beyrut: Dâru İbn Zeydûn.

Ertekin, M. Z, (2012), Mervaniler Devrinde Meyyafarikin. İçinde Uluslararası Silvan Sempozyumu (ss. 103-125). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Hatîb Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, (2002), Târîhu Bağdâd (C. 1-16). Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah, (1995), Târîhu medîneti Dimaşk (C. 1-80). Dimaşk: Dârü'l-Fikr.

İbn Nûkta, Ebû Bekr Muhammed b. Abdülganî, (1410), İkmâlü'l-İkmâl (C. 1-5). Mekke: Câmietu Ümmi'l-Kurâ.

İbnu'l-Esîr el-Cezerî, İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, (1997), el-Kâmil fi't-târîh (C. 1-10). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

İbnu'l-Metrân, Es'ad b. Ebî'l-Feth, (1993), Bustânü'l-etibbâ ve ravzatu'l-elibbâ. Trablus: Cem'iyetu'd-Da'veti'l-İslamiyyeti'l-Alemiyye.

İbnü'd-Dübeysî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Saîd, (2006), Zeylu Târîhi medîneti's-selâm (C. 1-5). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.

İbnü'l-'Adîm, Kemâleddîn Ömer b. Ahmed b. Ebî Cerâde, (1983), Buğyetu't-Taleb fî Târîhi Haleb (C. 1-12). Dimaşk: Dârü'l-Fikr.

İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf b. Ali el-Fârikî, (2014), Târîhu Meyyâfârikîn (1. bs). İstanbul: Nûbihar.

Kâdi İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, (1983), Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik (C. 1-8). Mağrib: Matbaatu Fedâle.

Kallek, C, (2010), Şâşî, Muhammed b. Ahmed. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 38). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, (t.s.). Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât (C. 1-4). Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Özçelik, F, (2020), Hadis Usûlünde Râvî Değerlendirme Metodu-İbn Ebî Hâtim Örneği. İstanbul: Nida Akademi.

Safedi, Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, (2000), El-Vâfî bi'l-vefeyât (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi; Sy 6/1). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs.

Sem'ânî, Abdulkarim b. Muhammed, (1962), el-Ensâb. Haydarabad : Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye.

Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb, (1413), Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ (C. 1-10). Suud: Hicr. Tokuş, Ö, (2015), Mervâniler (990-1085). İçinde A. Demircan & M. Akbaş, Kürtler (C. 1). İstanbul: Nida.

Tufantoz, A, (2004), "Mervânîler" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 29, ss. 230-232). İstanbul: TDV Yayınları.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbeddîn Yâkût b. Abdillâh, (1995), Mu'cemu'l-buldân (C. 1-7). Beyrut: Dâru Sâdr.

Yaz, A, (2017), Mervânî Emiri Nasrû'd-Devle Ahmed b. Mervân Dönemi Devlet Sınırları. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19(1), 137-196.

Yaz, A, (2020a), Mervânî Hükümdarı Ebu Ali Hasan b. Mervân. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 48, 317-344.

Yaz, A, (2020b), Mervânî Hükümdarı Mümehtidüddeve Ebu Mansûr Said. e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 12(3), 536-558.

Yusuf, A, (2001), ed-Devletü’l-Dûstekiye fî Kürdistanî’l-Vustâ (C. 1-2). Erbil: Dâr Ârâs.

Zebîdî, Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, (t.s.), Tâcû’l-‘arûs min cevâhiri’l-‘Kâmûs. Kuveyt: Dâru’l-Hidâye.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman, (1985), Siyeru a’lâmi’n-nübelâ (C. 1-25). Beyrut: Müessesetü’r-Risâle.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b Ahmed b Osman, (2003), Târîhü’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm (C. 1-15). Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî.

Dipnot:

- ¹ Bazı kaynaklarda Çehârbuhtî yerine Hârbuhtî geçmektedir bk. (İbnü’l-Ezrak, 2014, s. 449; Tokuş, 2015, s. 171; Tufantoz, 2004, s. 230) Ancak İbnu’l-‘Adîm ve bazı çağdaş araştırmacılarının, Çehârbuhtî zabtının daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Geniş bilgi için bk. (Baluken, 2022, s. 131; İbnü’l-Ezrak, 2014, s. 449 (Muhakkikin notu))
- ² Bâd, Kürtçede Şahin anlamına gelmektedir. Kendisine bu lakabın verilmesinin sebebi çevik ve atılgan oluşundandır.
- ³ Kormâs köyü günümüzde İncekaya olarak geçmekte ve Siirt-Pervari yolu üzerinde bulunmaktadır.
- ⁴ Dünbü’l Musul civarında yaşayan Kürtlerin kabilesidir. Şemsuddin Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Nasr el-Fakîh eş-Şâfiî gibi birçok âlim bu kabileye nispet edilmektedir. İbn Düreyd ise Dünbü’l Arapça olmadığını kelimenin alı ed-Dümel olduğu söylemiştir. Bk. (Zebîdî, t.s., s. 507 "د ن ب ل" maddesi)
- ⁵ Kâzerûnî kelimenin zabtı ile ilgili Sem’ânî: بفتح الكاف وسكون الزاى وضم الراء وفي آخرها النون، diyerek kelimeni zabtı “Kâzrûn” olarak kaydetmiştir. Bk. (Sem’ânî, 1962, s. 16) Zehebî, İbn Esîr ve çağdaş araştırmacılar ise kelimenin zabtı Kâzerûnî olarak kaydetmişlerdir. Bk. (Algar, 2022, s. 146; İbnu’l-Esîr el-Cezerî, 1997, s. 7/438; Zehebî, 1985, s. 13/367) Biz de “Kâzerûnî” görüşünü tercih ettik.
- ⁶ “Emevîler ve Abbâsîler’in ilk dönemlerinde Hâricî fikirleri benimsemiş olan Diyarbekirliler IX. asırdan itibaren Hanbelî ve Mâlikî, Selçuklu hâkimiyetinden itibaren de Hanefî mezheplerini kabul ettiler; Mervânîler devrinde ise Abbâsî halifelerinin desteğiyle Şâfiîliğin yerleşmeye başladığı görülmektedir. Nasrûddeve zamanında Şâfiî fakihî Ebû Abdillâh Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî Diyarbekir’e giderek mezhebini yaymaya başlamıştı. Hanbelî fakihî Ebü’l-Hasan Ali el-Âmidî aslen Bağdatlı olmasına rağmen Halife Kâim-Biemrillâh’ın isteği üzerine 450 (1058) yılında Âmid’e giderek ölümüne (467/1074) kadar burada ders vermiştir. Âmid’deki Mesûdiye Medresesi’nde bulunan 590 (1194) tarihli kitâbede şehirde dört mezhep fakihinin ders verdiği zikredilmektedir. Bk. (Tufantoz, 2004, s. 232)
- ⁷ Kırâe metodu: Talebenin hadisleri bizzat hocasına okuması veya başkasının okuduğunu işitmek suretiyle hadis almasıdır. bk. (Özçelik, 2020, s. 375)

THE FAMOUS NARRATORS IN THE MARWANID PERIOD

Abstract:

It is known that the states and dynasties that existed in the history of Islam left traces and works in many fields, especially in science and architecture, on the places they ruled. In this context, states and dynasties have been studied and examined from many perspectives. One of the dynasties that existed in the Islamic world and ruled for more than a century is the Marwanids. This Kurdish dynasty, the foundations of which were laid by Bad, Abu Ali Hasan ibn Marwan was called the Marwanids. After Ebû Ali Hasan ibn Marwan, Mümehhidüdevle Ebu Said Mansûr, Ebu Nasr Nasruddevle Ahmed ibn Marwan, Nizameddin Nasr and Nizameddin Nasr's son Nasirüdevle Mansur ruled the state. As a result of Mansur's unscrupulous administration, the Marwanid State was abolished by Malik Shah in 478/1085. The most brilliant period of the Marwanid state was the time of Ahmed ibn Marwan. It has been said that Marwanids dominated the region up to the Mardin, Diyarbekir, Mardin, Siirt, and Bitlis provinces, with a part of Muş, Erciş, a part of Elazığ province (Harput, Hısn-ı Ziyad), Urfa, Re'sû'l-Ayn in the region of Cezire, Derbisiye, Amude, the Tigris River, where Kamışlo and Dîrek are located. In addition, it has been emphasized that the most important cities of the Marwanid State were Amid, the capital Meyyâfârikîn, Nusaybin, that is, Jaziretu ibn Omar, Erzen, Bitlis, Ahlat, Erciş and Hasankeyf.

During the Marwanid period, many scholars and narrators were trained. Abdulaziz b. Ahmed al-Kettani, Ebu'l-Kasim Hibetullah ibn Süleyman, Ebu'l-Ghanaim Muhammed ibn Faraj ibn Mansûr al-Fârikî as-Sulemî, Ebû Ali Hasan ibn İbrahim al-Fârikî, Ebû'l-Berakât Yahya ibn Abdurrahman ibn Hubeyş el-Fârikî, Ebû Abdillâh Muhammed ibn Beyân al-Kazerûnî, Muhammed ibn Ahmed ibn Husayn ibn Omar Abu Bakr al-Shashi, Abu Bakr Muhammad ibn Hasan ibn Ahmed al-Fârikî and Kadı Ebu'l-Kasim Hasan ibn Hassan are some of them. Some of these scholars were born in Meyyâfârikîn and some of them came to Meyyâfârikîn and Diyarbekir as a result of the rihle they made for science. As a matter of fact, it has been seen that some of the scholars mentioned above narrated hadiths especially in Meyyafarikin and Diyarbekir. A common feature of these scholars is that they generally excelled in fiqh and especially in the Shafi'i cult. This shows that the scholars of that period gave great importance to the science of fiqh and hadith. It is seen that this approach of the scholars is an important data in revealing the importance of the science of fiqh al-hadith. In addition, it can be said that the view of the scholars living in the Marwan period was fiqh-centered.

Keywords: *Marwanids, Bad, Mayyafarikin, narrator, hadith, fiqh.*

المحدثون المشهورون في العهد الامارة المروانية

الملخص:

لا غرو أن الدول عبر التاريخ الإسلامي قد تركت أعمالاً وآثاراً في مجالات عدة، بخا صة ماكان في العلوم والهندسة المعمارية التي كانت تحت لواء الحكم الاسلامي، وفي هذا السياق تمت دراسة الدول والألسر الحاكمة وفحصها من جهات نظر عديدة. كالدولة المروانية التي ظهرت في عصر الدولة الإسلامية وحكمت لأكثر من قرن. التي تفرعت عنها الدولة الكردية التي وضع أسسها بادكانوا يطلق عليهم اسم مروان نسبة لاسم والده حسن بن مروان الذي حكم الدولة. وبعد علي بن مروان ممهد الدولة أبو سعيد المنصور وصر الدولة أبو النصر أحمد بن مروان ونظام الدين النصروا بن نظام الدين نا صر الدولة حكم الدولة المروانية. ونتيجة لعدم قدرة المنصور على إدارة الدولة، ألقى مالك شاه الدولة المروانية عام ١٠٨٥/٤٧٨ التي تعد أفضل حقبة للدولة المروانية زمن أحمد بن مروان ويقال إن المروانيين سيطروا على المنطقة حتى نهر دجلة حيث تقع ديار بكر وماردين وسعد وبدليس وجزء من موش وإرجيش وجزء من محافظة العزيز (هاريوت، حدسن زياد) وأورفا ومن رأس العين في منطقة الجزيرة إلى الدربسسية وعامودا وكاميشلو. بالإضافة إلى ذلك تم التأكيد على أن أهم مدن المروانيين العاصمة ميفارقين وأمد، ونصيبين والجزيرة ابن عمر وأرزن وبدليس وأخلات وإرجيش وحصن كيفا.

وخلال الفترة المروانية، ظهر العديد من العلماء المحدثين. من هؤلاء العلماء: عبد العزيز بن أحمد الكتاني وأبو القاسم هبة الله بن سليمان وأبو الغنائم محمد بن الفرج بن منصور بن إبراهيم السلمي وأبو علي الحدسن بن إبراهيم بن علي بن برهون الفارقي وأبو البركات يحيى بن عبد الرحمن بن حبيب الفارقي وأبو عبد الله محمد بن بيان بن محمد الكازروني وأبو بكر محمد بن أحمد بن الحسين بن عمر الشاشي. وقد ولد بعض هؤلاء العلماء في ميفارقين ومنهم من جاء إلى ميفارقين وديار بكر نتيجة للرحلة في طلب الحديث. وقد لوحظ أن بعض العلماء المذكورين قد رووا الأحاديث خاصة في ميفارقين وديار بكر. ومن السمات المشتركة لهؤلاء العلماء أنهم تميزوا عموماً في الفقه وبخاصة في المذهب الشافعي، وهذا دليل على أن علماء تلك الفترة قد اهتموا اهتماماً بالغ الأهمية بعلم الفقه والحديث. ويتبين أن منهج هؤلاء العلماء أسهموا أسهاماً كبيراً في الكشف عن أهمية علم فقه الحديث. ويمكن القول أن العلماء الذين عاصروا الدولة المروانية، ركزوا على فهم فقه الحديث.

الكلمات المفتاحية: المروانيون، باد، ميفارقين، المحدث، الحديث، الفقه